

DET MARITIMA KULTUR- LANDSKAPET

GRUNDBEGREPP

Maritimt kulturlandskap :

Nätverk av äldre farleder och hamnar och därtill knutna installationer, varav lämningar finns både över och under vatten.

I ett bredare perspektiv innefattas sjöfartens, skeppsbyggeriets och fiskets bakland.

Detta omfattar i arkeologisk mening materiella rester, men kan ges en ytterligare dimension genom de kognitiva aspekterna inklusive namnlandskapet.

Maritime cultural landscape:

The whole network of sailing routes, with ports, havens and harbours along the coast, and its related constructions and remains of human activity, underwater as well as terrestrial.

MARITIM KULTUR

Den samlade kulturella erfarenhet, de vanor och kognitiva system och de materiella kulturprodukter, som skapas/ uppstår i maritima kulturcentra och maritima enklaver (maritime social practice).

Den finner en kognitiv identifikation eller illustration i avsiktligt starka kontraster som i uppdelningen mellan "landkrabbor" och "sjömän".

Det finns ett grundläggande samband mellan de maritima näringarna från fisket över handels- och örlogsflotta till fyrfolk och lotsar. Rekryteringen har ofta skett från basnäringen fisket.

I en livsformsanalys är maritim kultur ofta uttryck för ett spektrum av delnäringsringar (inte binäringsringar, eftersom en basnäring då saknas), som var för sig ej är tillräckliga för att ge en bas- eller huvudnäring.

Men det som ger den kognitiva identifikationen bland delnäringsringarna är den maritima kulturen.

Det finns ett drag av social säkerhetsventil i maritim kultur, ett drag som bl a tar sig uttryck i anarkistiska tendenser, sjöröveri, vrakplundring, smuggling, och även andra försök att undkomma statlig kontroll (ett "motståndets" landskap som motsatt makstens- nedan). Särskilt är denna ventil tydlig i den "lilla" sjöfarten.

De olika förändringsrytmerna i maritim kultur ger för den lilla sjöfarten en anknytning till la longue durée, för den stora grovt talat till les conjonctures.

MARITIMT PERSPEKTIV (maritime perspective/s/).

Utgångspunkter för synen på det maritima kulturlandskapet: Exempelvis

lokal näringsutövar, sjöman, modern stadsbo/ turist.

ASPEKTER

(inom det maritima kulturlandskapet):

1. Näringslandskap

Ekonomiskt landskap (economical landscape). Syftar främst på det lokalt baserade fisket (jakten), i senare tid även på det industriella landskapet, som dock knyts främst till transporter (nedan).

2. Transportlandskap

Kommunikativt landskap (transport, communicative landscape). Syftar fr a på fjärtransporter och kontakter med landvägar. Kan i sen tid vara ett industriellt präglat landskap.

3. Maktlandskap (power landscape)

Kontrollens och territorialitetens (försvarets) landskap. Förutsätter mähända ett "motståndets" landskap.

4. Yttre resurslandskap

Skeppsbyggeriets landskap, varvsplatser och områden för virkestäkt. Detta måste då också inbegripa fisket och jakten (naturlandskapet som näringarnas landskap).

5. Inre resurslandskap

Det agrara överskottets landskap. Svarar för underhållet för sjöfart/ sjöexpeditioner och vidmakthållandet av status quo i näringarna.

6. Det kognitiva (maritima kultur) landskapet /cognitive landscape

(bl a namnlandskap, toponymt landskap, toponymous landscape). "den mentala kartan", som innefattar de sätt på vilka alla aspekterna uppfattas av sjöbrukarna

MARITIMA
KULTURCENTRA
Centra för maritim kultur

Författare:
Christer Westerdahl

(centres of maritime culture):

Över tid kontinuerliga förtätningar av materiella belägg för mångsidiga maritima aktiviteter/ näringar. Speciellt gäller detta mindre öar och halvöar vid kusten (jfr dock nedan). Ofta är de mera säsongsmässiga än uttryck för fast bosättning.

Det finns inget självklart samband med de maritima enklaverna (nedan), som visar på en långt större skala.

BASER FÖR MARITIMA KULTURCENTRA

(nästan alla maritima kulturcentra utgör kombinationer av olika baser)

a) topografisk bas

(användartradition och näringslandskap): sund, estuarier/flodmynningar, lagunhamnar, lähamnar, inlopp till större vattenområden,

b) kommunikativ bas

(transportlandskap): inlopp till inre farleder i allmänhet, vid korsvägar, vägs slut på land, utgångspunkter för överfarter till motstående kust eller öar, övergångsområden till distinkta kustavsnitt: lotsfunktion! m m,

c) funktionell/ kulturell bas

(transportlandskap och näringslandskap): lastageplatser för lokala industrier/naturresurser, nödhamnar, mötes- och handelsplatser, uthamnar för städer, fiske/ jakthamnar

d) administrativ bas

(maktlandskap): ledungs- och örlogshamnar, tullhamnar, lotsstationer, skjutsstationer,

MARITIMA ENKLAVER/NISCHER

(maritime enclaves or niches)

Områden med fast bosättning, där maritim kulturell erfarenhet och tradition samlats och där befolkningsmajoriteten sysslar med maritima näringar av flera slag.

Deras karaktär framgår tydligt av jämförelser med andra, närbelägna områden, som uppvisar en helt annan struktur. De är tidsmässigt begränsade i sin roll och sugs i senare tid genom statliga åtgärder ofta upp av större hamnstäder. Det finns inget självklart samband med maritima kulturcentra (ovan). Ofta finns enklaverna i en naturmässigt karg bakgrund som ger svag bärkraft ur agrar synpunkt.

MARITIMA KULTUROMRÅDEN

(regioner; maritime cultural areas/ regions).

Sådana områden som karaktäriseras genom specifika drag på det maritima området, t ex gemensam båtbygggartradition, vanor och kognitiva system

(t.ex. speciella ortnamnstyper i maritim miljö). De kan ibland uppfattas som glesare utflöden av enklaver/nischer (ovan), men också som ett slags mindre, traditionella transportzoner (nedan).

Sjöbruk/ sjöbrukare

(mariculture, mariculturalists, Seebau/ zeebouw etc). Efter Hasslöf.

Användartradition

(tradition of usage). En ny källkategori. Syftar företrädesvis på valet av farleder och hamnar som en kulturell process.

TRANSPORTZONER

(transportgeografiska zoner, traditional zones of transport geography)

Traditionella transportzoner

Områden inom vilka regelmässig sjöfart och landtransport förekommer, men som avgränsas i avseende på transportförhållanden, -sätt, -metod och/eller -redskap från varandra.

Det finns minst två nivåer, varav en - den minsta - är de maritima kulturområdena ovan. Motsvarar i detta avseende la longue durée i Annalesskolans begreppsvärld (Braudel).

Grundläggande inom den lilla sjöfarten (kustnavigationen) från förhistorien upp till vår egen tid.

Många gränser mellan transportzoner är identiska eller sammanfaller ungefärligt med kulturgränser (kulturgränszoner). Lokala/ regionala skeppstyper.

Utvidgade transportzoner

Större, men tidsmässigt mera begränsade zoner än de traditionella. De tillkommer genom ekonomiska processer och politiskt/statliga åtgärder (les conjonctures, les événements). Regionala/ allmänna skeppstyper.

Övergångspunkter/ brytpunkter/ -områden (transit points/areas).

Här övergår en transportzon i en annan. Både farkostbyte och varuutbyte antas förekomma i många fall, speciellt direkt relaterat till övergångar från inlandstrafik (på land eller på vatten) till havstrafik, men även mellan vatten- och landtransport. Ibland är det naturhinder, t ex forsar, som markerar punkterna.

Brytpunkter/gränsknippen av zoner/ pivots

T.ex. Jylland och öarna med sunden, Rhenmynningen, Grekland i Medelhavet. Övergripande övergångsområden mellan transportzonerna.

Antas ha spelat stor roll i lokala eliters kontrollmöjlighet över transporter, vilket spelat en betydande roll i uppkomst av riken eller statsbildning (Danmark, bataver, grekiska stadsstater).

Det borde vara bättre möjligheter vid dessa än vid en gräns mellan "vanliga" transportzoner att finna spår i fördel-

ningen av tyngre "import" varor en masse.

Intermittent resesätt /-metod

Syftar på transporter från en punkt till en annan, vilka sker i omgångar, där den avbrutna sjöfärden antingen kan ha att göra med korta landresor vid en brytpunkt eller med socialt umgänge/ utbyte/handel (eller t ex gåvoutväxling).

I förhistorisk tid var denna typ av resor, särskilt i avseende på persontransporter väsentligt vanligare än i historisk tid.

LITTERATUR:

Kulturlandskapet generellt:

Crumlin-Pedersen, Ole: 1978.

Søvejen til Roskilde. I: Historisk Årbog for Roskilde Amt.: s 3-79.

Särtryck, Roskilde.

Jasinski, Marek: 1993.

Maritimt kulturlandskap- arkeologisk perspektiv. I: *Viking 1993: 129-140.*

Jasinski, Marek: 1993.

The maritime cultural landscape- an archaeological perspective.

I: *Archeologia Polski XXXVIII: 1993. Zeszyt 1: 7-21.*

Westerdahl, Christer: 1978.

Marinarkeologisk inventering med utgångspunkt från ett norrländskt exempel. C-uppsats, Stockholms univ, ark inst.

Westerdahl, Christer: 1986.

Die maritime Kulturlandschaft. I: *Deutsches Schifffahrtsarchiv 9 1986: 7-58. Bremerhaven.*

Westerdahl, Christer: 1987-89.

Norrlandsleden I-II. Beskrivning av och källor till det maritima kulturlandskapet.

Arkiv för norrländsk bemygdelsforskning XXIII-XXIV. Härnösand.

Westerdahl, Christer: 1991.

Norrlandsleden: The maritime cultural landscape of the Norrland sailing route. I:

Crumlin- Pedersen, Ole (ed):

Aspects of Maritime Scandinavia AD 200-1200: 105-120. Roskilde.

Westerdahl, Christer: 1991.

The maritime cultural landscape. I: *The International Journal of Nautical Archaeology (IJNA): 5-14. London.*

Transportzoner:

Westerdahl, Christer: 1995.

Traditional transport zones in relation to ship types. I: Olsen, O/ Rieck, F/ Skamby Madsen, J (Eds): *Shipsape. Essays for Ole Crumlin-Pedersen: 213-230. Roskilde.*